

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПРАВОВОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Автор розглядає теоретичні та методологічні основи досліджень європейської правової інтеграції у західній та вітчизняній юридичній науці у ХХ-ХХІ ст.

Автор рассматривает теоретические и методологические основы исследования европейской правовой интеграции в западной и отечественной юридической науке ХХ-ХХІ вв.

The author examines theoretical and methodological foundations of studies European legal integration in the Western and domestic science of law ХХ-ХХІ century.

Ключові слова: європейська правова інтеграція, федералізм, інституціоналізм, системний підхід.

Ключевые слова: европейская правовая интеграция, федерализм, институционализм, системный подход.

Key words: European legal integration, federalism, institutionalism, a systematic approach.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями.

Історичне прагнення українців до визнання їх як самобутньої та рівноправної складової світової і, особливо, європейської спільноти, а України – як європейської держави та суб'єкта міжнародного права, наприкінці ХХ століття отримало можливість для реалізації, власне, завдяки створенню національної держави, встановленню безпосередніх зносин з більшістю країн світу, участі у діяльності різноманітних міжнародних організацій. Однак, вже на початку ХХІ століття, особливо гострим для України виявилось питання вибору вектору соціокультурного та політичного розвитку. Серед можливих варіантів – європейський напрямок передбачає, поряд з іншим, участь нашої держави у європейських інтеграційних процесах через поглиблення співробітництва з європейськими організаціями (РЄ, ОБСЄ, НАТО, ЄС), отримання статусу повноправного суб'єкта у союзі європейських держав.

Прагнучи розвиватись саме у зазначеному напрямку Україна юридично закріпила свою позицію через: а) визначення *стратегічної зовнішньополітичної мети держави* – входження до європейського правового, політичного, економічного та інформаційного простору; б) конкретизацію *завдань держави* – здійснення правової реформи з метою наближення національної правової системи до європейських стандартів та забезпечення ефективного функціонування національної правової системи за умов інтеграції України в ЄС; в) уточнення змісту *законодавчої функції держави* – приведення законодавства України до європейських стандартів, г) *вдосконалення* правотворчої та правозастосовчої діяльності тощо. Однак, досягнення мети та реалізація завдань євроінтеграції України, з поміж іншого, вимагає глибокого наукового дослідження інтеграційних процесів у Європі.

У науковій юридичній літературі і, особливо, у роботах вітчизняних авторів поширеною є думка, що для забезпечення *більш ефективного* співробітництва між державами необхідно досягти певного рівня відповідності національних правових систем. Більшість вчених вирішення даної проблеми вбачають у здійсненні правової інтеграції, однак по різному підходять до розуміння цього явища і, як наслідок, обирають різні методологічні підходи для його дослідження.

У якості прикладу того, що у юридичній науці відсутній єдиний підхід до визначення поняття правової інтеграції, а також співвідношення його з близькими за змістом поняттями "інтеграція права", "інтернаціоналізація права", "міжнародне правове співробітництво", можна навести визначення деяких вчених. Так, В. Войніков розрізняє "правову інтеграцію" як "цілеспрямоване зближення правових систем або їх окремих елементів шляхом узгодженого правового розвитку" та "інтернаціоналізацію права" – "стихийний взаємовплив правових

систем одна на одну" [7]. О. Скакун також відносить інтеграцію до цілеспрямованих добровільних та оптимальних форм взаємодії правових систем на противагу стихійним формам, які, на її думку, є такими, "що виявляють тенденцію до однакового правового регулювання внаслідок стандартних умов життя і зовнішніх зв'язків". Однак, у якості критерію поділу різноманітних форм взаємодії правових систем на стихійні та цілеспрямовані О. Скакун, як скажімо і І. Лукашук [17], обирає "шлях інтернаціоналізації" [29, с.99-100]. Відмінну позицію від В. Войнікова, обстоює й М. Гнатівський. Поняття правової інтеграції він розглядає як споріднене з поняттям "правове співробітництво", проте вважає його найбільш інтенсивною формою. Розглядаючи проблеми становлення європейського правового простору, сучасний стан та перспективи правової інтеграції всередині ЄС, М. Гнатівський використовує термін "правова інтеграція" як узагальнюючий для позначення "усіх форм інтернаціоналізації національних правових систем" [8, с.70], а поняття правової інтеграції визначає як "спільну діяльність держав, міжнародних організацій, спрямовану на зближення національних правових систем на основі міжнародно-правових норм" [9, с.11-12], їх інтернаціоналізацію.

Деяко інший погляд на європейську правову інтеграцію мають сучасні вітчизняні теоретики. Л. Луць, досліджуючи загальнотеоретичні аспекти сутності та розвитку сучасних європейських міждержавних правових систем, а також особливості інтеграції з ними правової системи України [19, с.20], основні заходи та способи європейської правової інтеграції [18, с.12], останню розглядає як "процес об'єднання та взаємного пристосування національних правових систем Європи у межах міждержавно-правових систем з метою досягнення та збереження стабільності і розвитку європейського регіону та його суб'єктів".

Відсутність єдності у визначенні поняття європейської правової інтеграції поряд з розмаїттям досліджень теоретико-правових аспектів та проблемних питань європейської правової інтеграції в рамках наук міжнародного права, порівняльного правознавства, загальної теорії права тощо, з поміж іншого, потребує розробки загальних теоретико-методологічних засад дослідження даного процесу. Проте, без визначення (аналізу) теоретико-методологічних основ вже проведених досліджень європейської правової інтеграції у західній та вітчизняній науці не уявляється можливою адекватна оцінка існуючої системи знань про дане явище.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми, виділення невирішених раніше питань.

Слід вказати, що наукових робіт, у яких подається огляд різноманітних теорій європейської інтеграції є чимала кількість. У вітчизняній юридичній науці дослідженню філософсько-правових аспектів [20] та теоре-

тико-методологічних засад європейської правової інтеграції присвятили свої праці М.Козюбра, М.Костицький, Л.Луць, С.Максимов, Н.Онїщенко, О.Скакун, Л.Удовік тощо. Аналізу теоретико-методологічних основ дослідження процесу зближення контрактного права країн-членів ЄС присвячений окремий розділ дисертаційного дослідження О.Гайдуліна. Цікавою, у цій частині, є колективна монографія В.Горбатенко, Л.Луць, В.Бігун, О.Кресін, В.Копійка "Європейська інтеграція України: Політико-правові проблеми" [10].

Серед робіт західних вчених слід відзначити книгу під редакцією Ант'є Вінер та Томаса Діца "Теорія європейської інтеграції" [33]. Автори даної роботи, за оцінкою В. Морозова [22], не обмежились оглядом різних теоретичних підходів до європейської інтеграції, а на основі їх систематизації окреслили шляхи метатеоретичної рефлексії, актуальної для соціальних наук в цілому. У контексті досліджень європейської правової інтеграції дана робота є цікавою, оскільки у ній висвітлюється концепція "інтеграції через право", яка у якості головного інструменту поглиблення інтеграції, "конструювання ЄС" визначає рішення Суду ЄС.

Разом з тим, враховуючи складність процесу європейської інтеграції та, відповідно, міждисциплінарний характер більшості досліджень, варто звернути увагу й на теорії європейської інтеграції, які не мають юридичного характеру. Зокрема, йдеться про різноманітні теорії інтеграції економічного, політичного, соціологічного, культурологічного спрямування. Огляд зазначених теорій надасть змогу виявити недосліджені аспекти та невикористані можливості наявних підходів у дослідженні європейської правової інтеграції.

Метою даної статті є виявлення методологічної основи теорій європейської інтеграції, правової інтеграції; окреслення проблем теоретико-методологічного характеру у проведених наукових дослідженнях.

Слід зазначити, що ідея об'єднання Європи має тривалий історичний розвиток. Проте лише після другої світової війни відбувається значна актуалізація проблеми європейської інтеграції. Дане питання стає центральним на порядку денному практичної політики держав та їх урядів, що, в свою чергу, зумовило формування певних теоретичних конструкцій інтеграції.

У літературі неодноразово висвітлювались різноманітні теорії європейської інтеграції. Традиційно, це були економічні та політичні теорії інтеграції, які обґрунтовували моделі європейської єдності з позицій предмету відповідних галузей наукового знання. Втім, як правило, такі теорії не мали правового характеру. Інтеграція у правовій сфері довгий час не розглядалась у якості предмету наукових досліджень. У кращому випадку, мова йшла про такі юридичні механізми, які більш ефективно, аніж традиційний механізм міжнародного співробітництва, забезпечили б реалізацію економічної політики, ефективного управління у визначених секторах та в цілому економікою.

Серед основних теорій європейської інтеграції можна виокремити наступні: теорія федералізму/неофедералізму, функціоналізму/неофункціоналізму, теорія комунікації. Також, численні дослідження інтеграції здійснювались у рамках таких підходів як інституціоналізм/"новий" інституціоналізм, конструктивізм (Александр Вендт, Петер Катценштайн і Фрідріх Кратохвіль), міждержавний підхід. Впродовж останнього десятиріччя значного поширення набула концепція "багаторівневого управління", яка розглядає інтеграційні утворення як системи, відмінні як від міжнародних організацій, так і від держав. Загалом, акцент у даній теорії здійснюється на вивченні проблем регулювання складних, динаміч-

них і різноманітних соціальних систем. Дана концепція є ефективною у дослідженні "постмодерністських міжнародних політичних форм" на зразок ЄС, особливістю яких є динамічність, постійна невизначеність та множина форм влади [34].

Серед названих теорій, особливий інтерес з позицій предмету юридичної науки представляють теорії федералізму та інституціоналізму.

Найбільш видатними теоретиками федералізму в інтеграційних дослідженнях вважаються Алт'єро Спінеллі та Серхіо Пістоне [27]. На думку класика федералізму К. Уієра, принцип федералізму є юридичним принципом, відповідно до якого суверенітет законодавчо розподіляється між двома територіально відокремленими рівнями управління [35]. Варто зазначити, що серед усієї гамми теорій європейської інтеграції, на наш погляд, більш вдалою є власне федералістська. Саме з позицій цієї теорії більш повно та ґрунтовно розроблено принципи та інституційний механізм формування цілісної системи – Європи народів. Прихильники цього підходу розглядали європейську федерацію не як вивір "правителів, яким належить захищати інтереси своєї нації проти решти світу", а як творіння "груп і людей, які виявляють ініціативу об'єднатися поза національними урядами. І саме ці групи і ці люди формують уряд Європи" [12, с.38]. До позитивних рис цієї теорії слід віднести умову збереження відмінностей між націями, які об'єднуються. Ідея "єдність у розмаїтті", прагнення до складності, на відміну від грубого спрощення, характеризує власне демократичний дух інтеграції.

Проблему формування структури, взаємодіючі елементи якої створюватимуть нові, інтегративні властивості системного явища, яке визначається як "Єдина Європа", намагаються розв'язати в рамках інституційного підходу. Його перевагами є урахування ролі права, впливу правової сфери на процес інтеграції, а також розширення досліджень європейської інтеграції за рахунок розгляду нових питань та аспектів європейської інтеграції – процедури прийняття рішень, аналізу результатів інституалізації, визначення особливостей міждержавної взаємодії на формальному та неформальному рівнях. Як наслідок, взаємодія правової системи з політичною та економічною системами визначається як дієвий фактор розвитку процесу інтеграції та визначення напрямків та ступеню об'єднання [32].

Загалом, питанням правової інтеграції у західній науці почали приділяти увагу здебільшого у 70-80 роках. Проте, у переважній більшості це були лише "практичні зусилля, аніж певна теорія" [15], хоча саме в цей період була висунута теорія "інтеграції через право" [26, с.126-135].

Представники правового підходу у дослідженні європейської інтеграції (Ленартс, Манчіні, Уейлер, Расмуссен, Каппеллетті та ін.) виступали за те, аби не применшувати значення права, його ролі у регулюванні інтеграційних взаємовідносин між державами. На думку М.Каппеллетті, М.Секкомбе та Дж.Уейлера, саме право визначає статус і сферу діяльності головних дійових осіб в умовах інтеграції, контролює та у разі потреби обмежує їх дії, виконує роль своєрідного нормативного регулятора у взаємовідносинах між учасниками інтеграційного процесу. Саме право здійснює функцію "упорядкування та стимулювання інтеграційного процесу, консолідації його змістовних та організаційних структур".

Серед найбільш важливих питань, які досліджувались представниками правового підходу до європейської інтеграції слід відзначити наступні: визначення ролі основоположних органів ЄС у процесі європейської інтеграції, механізму їх взаємодії; визначення юридичної природи Європейського Союзу та його місце серед

держав Європейського континенту та у системі світового співтовариства; визначення специфіки автономного правопорядку ЄС та його значення у поглибленні взаємовідносин між окремими державами; значення фундаментальних принципів права ЄС та роль Суду ЄС у їх розвитку та нормативному закріпленні тощо. Проте, найбільш важливим аспектом, який впродовж тривалого часу дискутувався серед представників правового підходу до дослідження та аналізу європейської інтеграції, на наш погляд, була проблема співвідношення права Європейських Співтовариств та національних правових систем держав-членів" [16].

Таким чином, теоретична основа досліджень європейської правової інтеграції у західній науці є плюралістичною, оскільки включає різноманітні теорії політичної, економічної інтеграції із залученням положень теорії позитивного права.

Певною специфікою щодо визначення теоретико-методологічних основ європейської правової інтеграції відзначається й вітчизняна наука.

Наукова література радянського періоду складається з чималого кількості джерел економічного та політико-правового змісту, у яких висвітлюються сутність, зміст, типи й форми інтеграції, об'єктивні основи соціалістичної економічної інтеграції [4, с.2], її цілі та механізм, в т.ч. й правовий механізм соціалістичної економічної інтеграції [11; 24]. Втім, характерною ознакою більшості робіт є єдність теоретико-методологічних основ дослідження інтеграції, відсутність альтернативних до діалектико-матеріалістичного підходів дослідження різноманітних явищ та процесів суспільного життя і, як наслідок, критичне ставлення до західних концепцій інтеграції.

Загальний підхід, який панував у науці орієнтував на те, що інтеграція можлива лише між державами однієї соціально-економічної системи. Однак, окремі автори допускали *конвергенцію* держав, а тому можливість їх зближення не стала виключатись у подальшому [3, с.134-135].

Вчені як правило, виходили з того, що право (законодавство) як надбудова хоч і визначається економічним базисом, все ж таки має активну силу у розвитку суспільства. Надбудова допомагає базису оформитись і укріпитись. Саме вказана теза і є ключовою у визначенні *співвідношення законодавства (права) та процесу міждержавної соціалістичної економічної інтеграції*, який мав місце серед держав-членів РЕВ. Зокрема, члени РЕВ прагнули до зближення національних правових норм, особливо у частині що стосувалась діяльності господарських та інших організацій у сфері економічного та науково-технічного співробітництва, аж до можливої їх уніфікації зацікавленими країнами [11, с.99].

Дослідження питання зближення правових систем (правової інтеграції), як правило, здійснювались у рамках предмету науки міжнародного права. Теоретичну основу таких досліджень складає позитивістська теорія міжнародного права та дуалістична концепція співвідношення національного і міжнародного права, яка є наслідком панування позитивізму у радянській теорії міжнародного права [21]. За такого підходу правовий механізм соціалістичної економічної інтеграції практично не відрізнявся від правового механізму міждержавного співробітництва. Він так само включав два взаємопов'язані рівні: міжнародно-правовий і національно-правовий. Зокрема, міжнародно-правовий механізм економічної інтеграції у РЕВ включав: правове регулювання відносин між країнами-членами та правове регулювання відносин між різнонаціональними господарськими організаціями і громадянами за допомогою міжнародних угод та нормовстановлюючих рекомендацій РЕВ. Саме таким чином,

вважалося, й створюється "спільний правовий режим" у усіх країнах-учасницях РЕВ.

Проте, формування "спільного правового режиму" не здійснювало належного впливу ні на системи законодавства, ні, тим паче, на правозастосовчу діяльність, тлумачення права. Правила, передбачені у рекомендаціях РЕВ приводилися в дію кожною країною у порядку, передбаченому власним законодавством. А відтак, реалізацію нормативних положень "спільного правового режиму", встановленого країнами-членами РЕВ розглядали як частину більш загальної проблеми приведення в дію міжнародних норм на території держави. У зв'язку з цим, слід вважати закономірним доповнення міжнародно-правового механізму національно-правовим. На національному рівні "спільний правовий режим" трансформувался у "спеціальний правовий режим"[5]. "Коли у міжнародно-правових актах і рекомендаціях містилися правила поведінки учасників співдружності розраховані на багаторазове застосування, необхідно було прийняти акт СРСР. Він повинен був або змінити радянське законодавство, привести його у відповідність з міжнародним регулюванням, або текстально включити прийняті норми у склад національного права у якості спеціального закону, що надало б цим правилам сили у середині країни" [11, с.101]. Звідси, правова інтеграція здійснювалась лише на рівні законодавчої діяльності. Сфера правозастосування та тлумачення норм права не включались у даний процес.

На кінець 80-х років ХХ ст., у радянській теорії міжнародного права спостерігається деякий відхід від пануючої позитивістської доктрини міжнародного права як права, створюваного у результаті узгодження волі держав. Зокрема, окремі вчені пропонують перенести акцент на *"детермінованість* волі держав" у процесі створення принципів і норм міжнародного права певними "попередніми стандартами" – вимогами відповідності загальнолюдським потребам та суспільно необхідними вимогам, урахуванням соціально-ціннісного орієнтування права [6, с.13-14]. Як наслідок, узгоджена воля держав має формуватись з урахуванням того, що норми мають бути *ефективними* за умов поглиблення взаємозалежності між різними державами, їх господарствами. Однак, зазначене не вплинуло на зміну загального підходу до дослідження інтеграції. В цілому, за радянських часів суть інтеграційного процесу визначалась з позицій формаційного підходу, а місце та роль законодавства в інтеграційних процесах висновувалися із загального отождолення законодавства і права та визначення останнього як надбудови над економічним базисом. А відтак, основу для зближення законодавства складав об'єктивний розвиток економічних відносин між державами-членами РЕВ, а роль законодавства (права) у перебігу інтеграційних процесів визначалась як допоміжна, другорядна, тобто така, що сприяє поглибленню інтеграції, проте не обумовлює її початок та перебіг.

Поряд з тим, на противагу радянській теорії міжнародного права у загальній теорії радянського права досить популярним в цей період виявився "широкий" підхід до розуміння права. Саме в рамках "широкого" підходу до розуміння права відбувалось становлення теорії правової системи, яка на сучасному етапі розвитку юридичної науки становить теоретичну основу для здійснення досліджень процесу європейської правової інтеграції у рамках предмету науки порівняльного правознавства.

На сучасному етапі розвитку юридичної науки на пострадянському просторі у визначенні методологічного підходу дослідження європейської правової інтеграції важливе значення має значення поняття "інтеграції".

Враховуючи те, що термін "інтеграція" походить від латинського *integer* і означає повний, цілісний та непорушний, поняття інтеграції відображає процес або дію, що має своїм результатом цілісність, перетворення розсіяного, невидимого стану у концентроване, видиме [30]. Буквальне значення терміну "інтеграція" робить можливим застосування до дослідження інтеграції принципів та категорій системного підходу як метаметодологічного напрямку сучасної науки. Зокрема, йдеться про категорію "система" та основні принципи системного підходу – "цілісність" і "гармонія". При чому, якщо у роботах вітчизняних вчених акцент здійснюється на принцип "цілісності", то у дослідженнях західних вчених більшого значення набуває принцип "гармонії".

Через застосування системного підходу до дослідження інтеграції стає можливим розгляд його у значенні процесу, стану, мети та засобу одночасно. Зокрема, стан зв'язаності, інтегрованості диференційованих частин у єдине ціле характеризує ці частини як цілісність. Це означає, що сукупність, на відміну від кожної окремо взятої частини, набула характерних, попередньо заданих нових якостей та властивостей (інтегративних властивостей) у процесі взаємодії складових (частин), а отже, сягнула нового вищого рівня організації. Наявність певної сукупності, множини (частин-елементів, що взаємопов'язані між собою) свідчить про сформованість предметного типу структури. Оцінка ж сукупності як цілого, як такої, що існує як єдине ціле (складає єдине враження, синтетичну єдність), діє як єдине ціле [31, с.155] та розвивається як єдине ціле свідчить про наявність функціонального (співвідношення діючої системи і середовища) та еволюційного типів структури [13, с.96-98]. Однак, наявність саме інтегративних властивостей у об'єкта-сукупності вважається свідченням його цілісності, а звідси й найголовнішим серед інших [28, с.8] загальнонаукових критеріїв, за якими певний об'єкт визнають системою. Таким чином, *інтеграція як стан* є такою організацією, за якої стає можливим функціонування об'єкта нового вищого рівня як цілісного.

Досягти вищого рівня організації можливо лише завдяки зміні станів об'єкту, тобто у процесі розвитку. В цій частині, автори системної методології вказують, що "для будь-якої системи є характерними зміни, яких вони зазнають на кожному етапі свого розвитку: виникненні, становленні, зрілості та перетворенні". Особливістю перетворення є те, що система, яка на етапі зрілості функціонує як цілісність, тобто взаємодіючі її елементи створюють нові інтегративні властивості системи, досягає такого стану у своєму розвитку, за якого, як зазначає А.Н.Авер'янов, виникає необхідність у її перетворенні у компонент системи вищого рівня в силу зростаючого протиріччя між старим і новим, між змінними функціями елементів і характером зв'язку між ними, між протилежними елементами [1, с.65]. В свою чергу, об'єднання аналогічних за типом систем, встановлення взаємозв'язків між ними та їх внутрішня узгоджена взаємодія є новим рівнем їх розвитку як якісно нової системи. У процесі розвитку відбувається формування цілісної системи вищого порядку, сутність якої охоплює, відповідно, "основне багатство змісту всіх попередніх етапів розвитку" [24, с.60]. Тому, *інтеграція як процес* [23, с.511] розглядається як *єдність станів у розвитку систем*, які послідовно змінюються (цілісна система нижчого рівня – компонент системи вищого рівня – цілісна система вищого рівня) від нижчого рівня до вищого, а точніше знизу вгору з метою досягти такого стану цілісності, який забезпечить функціонування (дію) якісно нової системи. А відтак, інтеграція як стан є складо-

вою інтеграції як процесу, так як "становлення системи цілісністю є лише етапом у (загальному – С.Д.) процесі її розвитку" [1, с. 15].

Досягнення такого стану зв'язаності та інтегрованості частин цілого є можливим лише у результаті виділення із середовища скінченої множини елементів, що є *необхідним і достатнім* для існування, функціонування та розвитку об'єкта як цілісності, тобто для досягнення його мети – формування нових інтегративних властивостей. Саме "мета як об'єктивний цільовий стан є об'єктивним критерієм вибору із середовища всіх елементів і відносин, що створюють систему" [28, с.16]. Таким чином, інтеграція визначається як цілеспрямований, висхідний від нижчого до вищого єдиний і безперервний розвиток системних явищ, який характеризується їх оновленням та наступністю одночасно.

Зміст інтеграції складає система властивостей динамічного об'єкта, набута ним у процесі розвитку. Тому, за таких методологічних позицій можна дати наступне визначення поняття інтеграції – *це цілісний (послідовний) процес розвитку системних явищ, метою та водночас кінцевим станом якого є складна цілісна система вищого рівня, що має синтетичну суперструктуру (предметну, формальну, функціональну та еволюційну) та забезпечує наступність властивостей нижчого рівня.*

Висновки

Таким чином, сучасний етап розвитку науки та стан наукових досліджень європейської правової інтеграції демонструє відсутність єдиної теоретико-методологічної основи правових досліджень європейської інтеграції, а звідси й відсутність єдиного підходу до пояснення явища регіональної інтеграції та інтеграції між державами в цілому.

Переважаюча більшість теорій європейської інтеграції є такими, що будувались на основі тих процесів, що мали місце у ЄС. Звідси, існуючі теорії, у тому числі й сучасні, більшою мірою мають емпіричний характер. Їх особливістю є певний відхід від "ідеалізованого характеру теоретичних досліджень" та, здебільшого, практичне значення. Це проявляється у порівняно обмеженому характері завдань дослідження, відсутності претензій на універсальність розроблених концепцій, бажанні не стільки спрогнозувати майбутнє європейської інтеграції, скільки відповісти на практичні питання сьогодення, проаналізувати динаміку об'єднавчого процесу з урахуванням важливих змін економічного, політичного та суспільного життя [14, с.35].

Також, слід підтримати висновок про те що жодна із теорій не може бути названа чистою теорією інтеграції, так як "інтеграція розглядається як процес, який охоплює та торкається все більшого кола напрямків суспільного життя" [2]. А тому, чим далі йтиме процес інтеграції у Європі та у світі, тим більше виникатиме різних підходів до пояснення цього явища з використанням знань різних суміжних дисциплін: політичної та економічної наук, соціології тощо.

1. Авер'янов А.Н. Категория "система" в диалектическом материализме. – М.: Издательство "Мысль", 1974. 2. Бургов Р.В. Интеграция в теории международных отношений: обзор современных подходов. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.unn.ru/rus/fmo/Archive/books/posobiyl/Integrationtheoriesrevision.doc>. 3. Бункина М.К. Взаимозависимость, интеграция, общеевропейский дом. // Советское государство и право. – 1989. – №10. – с.128-136. 4. Быков В.Ф. Сущность и характер развития социалистической экономической интеграции. // Автореферат на соиск. научн. степени к.экон.н. – М., 1975. – 23 с. 5. Бычковский А.П. Согласование норм международного и внутригосударственного права. – К., 1986. 6. Верещетин В.С. Советские мирные инициативы и развитие международного права. // Советский ежегодник международного права. 1987. – М.: Изд-во "Наука", 1988. – с.12-21. 7. Войников В.В. Гармонизация законодательства как инструмент диа-

лога цивілізації. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unn.ru> 8. Гнатівський М.М. Європейський правовий простір. Концепція та сучасні проблеми / Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин. – К.: Видавничий дім "Промені", 2005. – 224 с. 9. Гнатівський М.М. Становлення та тенденції розвитку європейського правового простору. // Автореф. дис. к.ю.н. – К., 2002 – 22 с. 10. Горбатенко В. П., Луць Л. А., Бігун В. С., Кресін О. В., Копійка В. В. Європейська інтеграція України: Політико-правові проблеми / Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України / В. П. Горбатенко (ред.). – К.: Юридична думка, 2005. – 329 с. 11. Грингольц И. Социалистическая экономическая интеграция и совершенствование советского законодательства. // Хозяйство и право. – 1977. – №1. – с. 98-104. 12. Каган М.С. Система и структура // Системные исследования. Методологические проблемы. Ежегодник. – М.: Наука, 1983. – с. 86-106. 13. Дені де Ружмон. Європа у грі. Шанс Європи. Відкритий лист до Європейців. Пер.з франц. Я.Кравець. – Львів: Центр гуманітарних досліджень Львівського держуніверситету ім. І.Франка, серія "Європейський простір", 1998. – 273 с. 14. Копійка В.В., Шинкаренко Т.І. Європейський Союз: заснування і етапи становлення. Навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Видавничий Дім "Ін Юре", 2001. – 448 с. 15. Кристер Пурсіайнен. От слов – к делу (теории интеграции и отношения ЕС-РФ). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ieras-library.ru/document/soveurope/2005/pursiain.doc> 16. Лепешков Ю. Межгосударственная интеграция в рамках Европейского Союза: некоторые вопросы теории. / Белорусский журнал международного права и международных отношений – 2001. – №1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://evolutio.info/index.php?option=com_content&task=view&id=404&Itemid=52 17. Лукашук И.И. Глобализация, государство, право, XXI век. – М.: Издательство "Спарк", 2000. – 279 с. 18. Луць Л. Основні заходи та способи європейської правової інтеграції. // Право України. – 2002. – №5. – с.146-148. 19. Луць Л.А. Європейські міждержавні правові системи: загальнотеоретична характеристика. // Автореферат дисертації на здобуття наук. ступ. д.ю.н. – К., 2005. – 30 с. 20. Максимов С.І., Бігун В.С. Міжнародний науковий семінар Всеукраїнської асоціації філософії права і соціальної філософії

// Проблеми філософії права. – 2005. – Том III. – №1-2. 21. Мережко О. Співвідношення національного і міжнародного права. – Юридичний журнал. – 2009. – №2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=3137>. 22. Морозов В. Осмысление интеграции в Европе. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.intertrends.ru/nineth/017.htm>. 23. Ожегов С.И. Словарь русского языка: Ок. 57000 слов. / Под ред. чл.-корр. АН СССР Н.Ю.Шведовой. – 19-е изд., испр. – М.: Русский язык, 1987. – 750с. 24. Орлов В.В. Марксистская концепция материи и теория уровней. Философия пограничных проблем. // Ученые записки Пермского гос. университета. № 224. – Вып. III – Перм, 1970. 25. Петросян Р.А. Социалистическая экономическая интеграция и международная унификация национальных правовых норм (некоторые вопросы). // Проблемы государства и права на современном этапе (Труды научных сотрудников и аспирантов). – Вып.7. – М., 1973. – с.209-216 (320 с.). 26. Проблеми буржуазної державності і політико-правової ідеології. – М., 1990. – с.107-135. 27. Робота Ал'єро Спінеллі розміщена на сайті http://www.altierospinelli.org/manifesto/en/manifesto1944en_en.html. Робота Серхіо Пістоне розміщена на сайті <http://www.dsp.unito.it/docenti/pistone.html>. 28. Сагатовский В.Н. Системная деятельность и ее философское осмысление. // Материалистическая диалектика и системный подход. Межвузовский сборник. Под ред. В.В.Ильина, Д.А.Гущина. – Вып. X. – Л.: Изд-во Ленинградского университета, 1982. – с.5-18. 29. Скакун О.Ф. Верховенство права як принцип взаємодії правових систем в умовах глобалізації. / Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку. 36. статей / За ред. Ю.С.Шемшученка, Л.В.Губерського, І.С.Гриценка; упор. О.В.Кресін. – К.: Логос, 2009. – с.97-102 (712с). 30. Философский энциклопедический словарь. – М., 2000. 31. Философский энциклопедический словарь. – М., Инфра М, 1999. – 576 с. 32. Armstrong K., Bulmer S., The Governance of the Single European Market. – Manchester, 1998, p.62. 33. European Integration Theory / Antje Wiener and Thomas Diez (eds.). Oxford – New York: Oxford University Press, 2004. 34. Ruggie J., Constructing the World Polity: Essays on International Institutionalization. – L., 1998, p.173. 35. Wheare K., Federal Government. – Oxford, 1963, Ch.1.

Надійшла до редколегії 14.05.10

Л. Чуприна, асист.

ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА БЮДЖЕТНОЇ УСТАНОВИ ЯК РОЗПОРЯДНИКА БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ НА СТАДІЇ ВИКОНАННЯ БЮДЖЕТУ

Аналізуються бюджетна установа як розпорядник бюджетних коштів.

Ключові слова: бюджетна установа, розпорядник бюджетних коштів, бюджетний процес.

Анализируется бюджетное учреждение как распорядитель бюджетных средств.

Ключевые слова: бюджетное учреждение, распорядитель бюджетных средств, бюджетный процесс.

There is analysed the budget organizations as the budget' reporting.

Key words: budget organizations, main administrators of budgetary funds, budgetary process.

Відповідно до пункту 6 статті 116 Конституції України Кабінет Міністрів України забезпечує виконання затвердженого Верховною Радою України Державного бюджету України. Головним органом у системі центральних органів виконавчої влади із забезпечення реалізації єдиної державної фінансової, у тому числі бюджетної політики України, є Міністерство фінансів України, яке, серед іншого, організовує роботу по виконанню Державного бюджету України та координує діяльність учасників бюджетного процесу. Основна роль належить розпорядникам та одержувачам бюджетних коштів – реальним учасникам бюджетних правовідносин.

Окремі аспекти статусу бюджетної установи, зокрема щодо її бюджетних повноважень розглядалися деякими вченими, хоча дещо й під іншим кутом зору. Зокрема, Н.Я. Якимчук досліджує правовий статус розпорядників бюджетних коштів, М.В. Харенко звертається до діяльності бюджетних установ, висвітлюючи правові питання виконання Державного бюджету України. Окремі аспекти статусу бюджетної установи, що функціонують у сфері освіти та науки, розглядає у своєму монографічному дослідженні А.О. Монаєнко. Досліджено особливостей бюджетних правовідносин усіх видів присвятив свою працю В.Д. Чернадчук.

Сьогодні в Україні прийнятий новий Бюджетний кодекс, тому питання, пов'язані з удосконаленням бюджетної діяльності, набули дедалі більшої актуальності та потребують теоретичного переосмислення і практично-

го дослідження правового статусу бюджетної установи як учасника бюджетних правовідносин.

Метою даної статті є аналіз бюджетного законодавства України щодо особливостей правового регулювання бюджетної установи як розпорядника бюджетних коштів під час виконання бюджету. Зокрема, аналізується місце та роль бюджетної установи при застосуванні програмно-цільового методу виконання бюджету на підставі чого виявлені недоліки та прогалини чинного бюджетного законодавства.

Відповідно до статті 51 Бюджетного кодексу України визначається процес виконання Державного бюджету України за видатками, який відбувається на декількох стадіях: 1) встановлення бюджетних асигнувань розпорядникам бюджетних коштів на основі затвердженого бюджетного розпису; 2) затвердження кошторисів розпорядникам бюджетних коштів; 3) взяття бюджетних зобов'язань; 4) отримання товарів, робіт та послуг; 5) здійснення платежів; 6) використання товарів, робіт та послуг на виконання бюджетних програм [1].

Доцільно, на нашу думку, підтримати позицію, висловлену А. М. Цветковим, що "стадія виконання бюджету не може складатись ще з шести стадій виконання Державного бюджету України за видатками, як це встановлено у частині першій статті 51 Бюджетного кодексу України". Автор вважає, що "логічне їх визнавати етапами діяльності на третій стадії бюджетного процесу" [5, С. 12].

